

Das Ewigweibliche zieht uns hinan! Petőfi, bár protestáns, mint Goethe, osztozik abban a felfogásban, hogy a házasság szentség. S az egynejlőség szigorú követelményére alapított házasság csak azon feltétellel lehet szentség, ha örökre szóló szövetséget jelent. Petőfi és Goethe között az a nagy különbség, hogy az előbbi ezt a felfogást magára nézve nemcsak elméletben, hanem a gyakorlatban is érvényesítette; míg az utóbbi csak illendőségből, elkésve cselekedte meg. Petőfi felfogásának bizonyítéka az a mélységes óda, mely így kezdődik: „Szép napkeletnek viránya lelkem, örök tavasz mosolyog le rá.” A házasság dithirambja ez. A költő lelkét egy buja virágos réthez hasonlítja. Csak egy virág hiányzik még ezen a réten s most, mikor az örökkévalóság tengerére száll élete párjával: a vallásos hit fuvalmát érzi. Petőfi lyrájának iskolájába kellene küldeni a Renanokat és más kokett őszhajuakat vagy a Mantegazzákat, kik azon törik fejüket, hogy mi a szerelem s éppen a modern Európa három legizzóbb, legaszketább és legszüziesebb erotikusát: Goethet,

Schopenhauert és Petőfit nem tanulmányozták.
Ime legszebb része ennek a Petőfi ódának:

Szép napkeletnek
Viránya lelkem,
Örök tavasznap mosolyg le rá;
Mit csak a földre
Ejtett az isten,
Megterem rajta minden szép virág.

Csak egy hiányzott,
A hit virága,
A síron túli életnek hite,
S ez is kikelt már,
Ez is virit már,
És ezt szerelmed ülteté ide.

Miről a büszke,
Az elbizott ész
Egy hangot sem bírt mondani nekem:
Megmagyarázta,
S mi könnyedén, azt
Édes szerelmed, kedves hitvesem!

Nem sötét a sir:
Szemünk vakul el,
Ha rátekintünk, fényességítől,
Mely oly szokatlan
Varázsörömmel
A más világból arczainkra dől.

Nem az enyészet
Rideg tanyája
A koporsó; de vidám sajka ez,
Amely velünk e
Szép életből egy
Még szebb életpontjára átevez.

(*Die Monstranz, 1888.*)

2.

Petőfinél nagyobb lyrikust nehezen lehetne kimutatni az összes irodalmokból; mert hozzá képest még egy óriási *Pindaros* és *Goethe* is didaktikus lantosok, következőleg némileg szárazak: *Pindaros* nagyszerű himnuszai és ódái tele lévén jentéktelenebb élőkre való alkalmi czélzásokkal, *Goethe* hőbeszédűbb compositiójából pedig hiányozván a *Petőfi* szűzies lángja; miért is egyiknek sem sikerült az általános emberit lyrában legalább több eredetiséggel és kevesebb külső eszközzel érvényre emelni. Még *Kazulhon* nagy vatese, *Hafiz* sem ragyogtat merészebb phantaziát és hullat nemesebb vércseppeket lángoló szívéből, mint az a kis-kőrösi látnok, kinél már huszonegy éves korában így zendül meg az emberszeretet:

Kedvemnek, ha magja volna,
Elvetném a hó felett'
S ha kikelne rózsaerdő
Koszorúzná a telet;
S hogyha feldobnám az égre
Szívemet,
Melegitné a világot
Nap helyett!

(*Petőfi vajjon tragoeda? 1884.*)

3.

Dr. Shakspere, dr. *Pindaros*, dr. *Petőfi*, ez éppen olyan kegyetlenül venné ki magát, mint amikor elmerülve nyaralónkban *Beethoven* egyik

symphoniájának előadásába, hirtelenül félbeszakít az ablak alatt éppen elvonuló csordapásztor ostorcsattogattása.

(*Petőfi vajjon tragoeda ? 1884.*)

4.

Magasabb kulturfokon az emberiség egyáltalán azon szokta észrevenni magát, hogy sok tekintetben újból csak barbárságba esik vissza, vagy, amint szokás mondani, mindennapias képpel, hogy: felfordult a világ. A kulturfinomitással együtt, eltompulván tudvalevőleg az igazi érzék, egyszerre csak beáll amaz ismeretes aléltság, hol a szépet rútnak, a rútat szépnek tekintik, Macbeth boszorkányainak jelszavával: fair is foul, and foul is fair. Így vannak a modern hazafiak Petőfi drámai műzsájával is, sőt többi költészetével is.

És mi volna ez más, mint a pillangó szerepe? Ma utálatos hernyólárva, holnap tündéri szép teremtés. De bizony még feltűnőbb értelemben is közös a sorsa Petőfi költészetének a nyár csodaszép hirdetőjével. Mi műveltségünkkel kérkedő európaiak a pillangót holmi csapodár természet, csalfaság vagy könnyelműség symbolumának tekintjük. Maga Petőfi, kinek természetesen, mint költőnek joga volt hozzá, így énekel:

Dalaím, mik ilyenkor teremnek,

Pillangói könnyelmű lelkemnek!

Mintha tudott is volna ő könnyelmű lenni valaha, egész kurta, hangyaszorgalmu életében. De az efféle szerénységi nyilatkozatokat az otromba kritika szószerint vette. Ámde a nálunk oly sok tekintetben műveltebb távol ázsiai népeknél mégis komolyabb életfelfogással találkozhatni. A magyar nemzettel közelebbi atyafiságban álló japáni népnél, ama távol szép szigetbirodalom szellemdús lakóinál, éppen ellenkezőleg: a pille a legkomolyabb, legvégtetesebb életlépés jelképe. Ugyanis mihelyt szerető pár örök frigyre készül lépni, a szép menyasszony háza megtelik a rokonok és barátok kegyeletadóival, nászajándékokkal s mindegyiken ott díszlik: a pillangó, mint a — hűség jele. Mert ez a genialis nép több tapintattal s finomabb érzékkel vizsgálta a természetet, mint mi, rég kitalálta, hogy mi a pillangó legjellemzőbb vonása? A himpillangó nem hagyja nősténytársát soha, vele él, mulat és pusztul el.

Petőfi félreismert szűz muzsája, mennyire hasonlít sz te félreértett s üldözött tavaszi hirnökéhez a tisztább aethernek! Költői szereped, úgymint egész életed saját szerénységi nyilatkozataidnak bársony szárnyairól durva kezek ledörzsölték a selyemlágyság hamvat, de amely bizonyára újból megnő egy nyári reggel piros pünkösdi napján; valamint kora sirjából is feltámadt a szép asszonyok halottja, Aphrodite kedvencze, a dühös Marsnak áldozatul esett: Adonis-Helios.

(Petőfi vajjon tragoeda? 1884.)

5.

Fejemben éj van éjek éjjele,
S az éj kísértetekkel van tele ;
Agyamban egymást szülik a gondolatok,
S egymást tépik szét, mint vadállatok.
Lázzal verő szivemnek vére forr . . .

A szerencsétlen Grabbe találkozik itt gondolatban Petőfivel, de úgy, mint amikor egy kavics gyémánt mellé kerül :

. . . Ein Ballast der Stürme ist
Mein Haupt, wie'n tollgewordner Hund
Schlägt mein Gewissen seine Zähne in
Die Tiefen meiner Seele, meine Gedanken
Würgen sich . . .

(*Acta Comparationis*, 1886.)

6.

A Felhőkről azt mondta Gyulai, hogy olyanok, mintha a költő a tör élével akart volna behatolni a lét problémáiba. Minket inkább emlékeztetnek egy finom toledói pengére, melylyel Petőfi-Nagy Sándor, a lyra világ-császárja, a világproblémák gordiusi csomóját kettévágta.

(*Acta Comparationis*, 1884.)

7.

Most a szamarak
Lovagolnak,
A bölcs pedig gyalog jár.

Mintha a költő, kinek mély philosophiai irányát ma is félreismerik, az ő Felhőinek sorsát akarta volna rajzolni, azon pseudo-philosophikus divat-költőkkel szemben, kiket honfitársai elébe helyeztek.

(*Acta Comparationis*, 1884.)

8.

Aki nem tudott belemerülni Kant (és Schopenhauer) philosophiájába, hagyja érintetlenül a *Felhők-et*.

(*Acta Comparationis*, 1884.)

9.

Mintha a nagy, nehéz világot tartanám,
Leányka, hogy az ne szakadjon rám,
Ugy reszketek,
Ha megfogom könnyű, kis kezedet.

Szebben, hatalmasabban és emellett pontosabban nem lehet kifejezni Eros mindenható hatalmát, mint ez a quadernario. Még Schopenhauer „Nemi szerelem metaphysikája” című művének

legnagyszerűbb helyei is elhalványulnak ezen tűz és erő mellett.

(*Acta Comparationis*, 1884.)

10.

Petőfi csak egyetlen egyszer hazudott életében, mikor a Felhők 33 ik darabjában azt mondta: „Most jó dolgom van.”

(*Acta Comparationis*, 1884.)

11.

Az európai lyrának nagy szüksége volna Petőfi iskolájára. Mert nehezen találunk még valakit, Goethet sem véve ki, kinek lyrája annyira ment a szokásos didacticismustól, mint a mi Petőfinké.

(*Acta Comparationis*, 1886.)

12.

Lehetséges-e, hogy egy harmatcseppben az egész világmindenség visszatükröződjék? Ha az ember Petőfi Szabadság, szerelem kezdetű jelszába bele-mélyed (természetesen nem mindenki fogékony ilyen csekélységek iránt): azt hisszük, a felelet iránt nem lehet kétség.

(*Petőfis Devise*, *Acta Comparationis*, 1886.)

13.

Petőfi fenomenális és sokoldalú jelentőségét a külföld számtalan híres költője és tudósa (Humboldt, Uhland, Heine, Beranger) nagy enthusias-mussal ismerte el, egy légió fordító a világ minden nyelvére lefordította és Magyarországon még nem jutott el a nyugodt méltánylás azon stádiumába, mikor egy költő a nemzet húsává és vérévé válik. Fájdalom, pártszenvédélyek és kicsinyes törekvések ide-oda rángatják azt a palladiumot, mely leg-áldásosabb kincse lehetne ennek az izolált nemzet-nek és annak is kellene lennie. A szegény gazda-gok! Ahelyett, hogy tanulmányozására adnák magukat, ahelyett hogy szellemi táplálékot meritené-nek belőle, ahelyett, hogy művészeti szabályokat vonnának le belőle s ahelyett, hogy éppen e bázison az új magyar kultúra alapjait raknák le lassan és biztosan: mit csinálnak? Elkótyavetyélik az időt czigány-jóslatokkal Magyarország jövője felől, lerántják Petőfit még sirjában is, mert nem viselt nyakkendőt és inkább konfliktusba kevered-tett a hadügyminiszterrel, borzasztó fontos képpel tárgyalják Petőfi viszonyát ephemer divatos költők-höz; kapargálnak Petőfi nagyszerű munkáin, mint a patkányok Herkules buzogányán; póriasaknak mondják a genie plasztikus fordulatait és ítéletet mon-danak Petőfi olyan kifejezéseiről, melyeket meg sem értettek; kiadják műveit in usum philistaei és most

akad, aki kisüti, hogy a Petőfi-kultusz nem tartozik egy tudományegyetemre! És hol volna méltóbb hely egy költőre nézve, mint az egyetem, melyet a nemzet legnagyobb áldozatokkal hozott létre és tart fenn? Nem követelheti minden tudásvágyó és minden művelt ember, hogy az egyetemen és mindenekelőtt az egyetemen tanítsanak a nagy költők szeretetére, tiszteletére és olvasására?

(*Petőfi nicht werth von den ungarischen Universitäten gefeiert zu werden, 1875.*)

14.

Petőfi 1874-iki diszkiadásában az *Élet vagy halál* hatodik szakaszából kihagytak egy szót, a mit én, ha „művelt ember“ volnék, szégyenleném „nyomtatva“ nézni. Tulajdonképpen nem egyéb, mint („művelt emberek“, be a szemmel!) — *tetű*. Igen *tetű*. Mit fog majd ehhez mondani Petőfi ez állatocskájának német unokatestvére, Goethe Faust-jának (műveltek, be a szemmel!) *bolhája*. S nem szégyenlette magát Dóczi, hogy ez izét az „izlés szempontjából“ elmulasztotta kiirtani vagy legalább más műveltebb állattal (teszem fel: *piczi kolibri* vagy ilyesmivel) kifejezni fordításában!

(*A Petőfi Sándoron, a mi szívünk szerint való nagy emlékezetű poétánkon megpróbált legutolsó erőszakról való kurta, de igaz hűséggel elbeszélt história, 1874.*)

15.

Még azok sem sejtik, milyen nagy Petőfi, kik nagynak tartják.

(*Der Wahnsinnige Petőfi's*, 1879.)

16.

Mimódon sajátítsuk el az idegen elemeket? Hogy tett Petőfi a *János vitézben*? Lám, ki sejténé, hogy Kukoricza Jancsi nem más, mint az ó-skandináv Rígr isten, kit az Edda egész énekeken át tárgyal? (Rígsmaal.) Igazok van azért azoknak is, kik e gyöngynek a meséjét szlávból merítettnek mondták: csak hogy nem éppen szláv az, hanem közös, indo-európai eredetű. De legyen így vagy úgy, János vitéz mégis oly tőrülmetszett magyar alak, melynél magyarabb nem lesz ezen a világon.

(*A műfordítás alapelvei Petőfire való tekintettel*, 1879.)

17.

A magyar irodalom az egyetlen irodalom a nem német irodalmak közt, mely a romanticismussal alaposan szakított és az igazi klasszicismushoz emelkedett fel, élén Petőfivel, a századnak Goethe mellett legnagyobb lyrikusával.

(*Vorläufige Aufgaben der vergleichenden Litteratur, Acta Comparationis*, 1878.)

18.

A modern magyar költészet elsőrangú metaphisikai költőt bir Petőfiben; de a költő idevágó verseiben oly mélységes philosophia van, hogy még a tudós körökben sem értik mai napig.

(*Polydora Nova I.*)

19.

Petőfi ortho-arisztokratikusabb, mint akárhány arisztokratának nézett (pseudo) költő és a *Tigris és hiéna* című tragédiáját a *magyar királyság apotheosisának* lehetne nevezni.

(*A Tigris és Hiéna színházi bírálata, 1883.*)

20.

Petőfi túlhajtott republikánus nézetei, anti-monarchikus, sőt vad költeményei, melyekben éppen a királygyilkosságot dicsőíti (*Apostol, 1849.*) nagyon vonzóan és szellemesen vannak megírva. Csak egy gyöngéjük van: nem kiforrott ember nézetei. Mi lett volna ebből a mustból, ha ideje lett volna kiforrni!

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

21.

Petőfi a romantikus rímkovácsokat ki akarta gúnyolni. A *helység kalapácsa* úgy van kidolgozva,

mint egy aprólékosságokra kiterjedő hollandiai festmény, amiért bámulatraméltó. A korabeli kritika nem vette észre a szatirát. Ezért úgy tekintették, mint egy vad, mosdatlan parlagi lángész alkotását. Ez a félreértés, a többivel együtt, formális theoriát csinált belőle, hogy Petőfi durva, naturalisztikus parasztköltő, minden iskolázottság nélkül, a puszták, csárdák és betyárok költője, semmi egyéb. Az illusztrált népies kiadások akaratlanul is kezére játszottak ennek a tévedésnek, mert csaknem kizárólag a népies versek vannak bennök illusztrálva. Az olvasóközönség egy része azt hiszi, hogy a képekkel ellátott versek a legjobbak s azokat olvassa leginkább, míg a legjellemzőbb költeményekkel nem törődik: nem kóstolja meg a fa legízesebb gyümölcseit.

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

22.

Petőfi, Steingrim Thorsteinson izlandi költő szavaival élve, a „lyra Shakspereje“. Nagyobb lyrai alkotásai: *Az éj*, *Az őrült*, *Világosságot* igazi gyöngyei a kompozíciónak, de a legkisebb lyrai alkotásában is a forma szigorú törvényszerűségét látjuk. Sehol nem mond sem többet, sem kevesebbet, mint amennyi kell. Ennek lehet tulajdonítani, hogy aránylag oly rövid idő alatt oly csodálatos hatást tett egész Európában. *Gondoljuk el, hogy*

ő a világrész legizoláltabb nyelvén írta költeményeit és mégis alig egy negyedév alatt minden országba eljutott, mindenütt bámulatot keltett, a világnak minden nyelvén.

(Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.)

23.

A *Czipruslombok* azon könyvek közé tartozik, melyet, mint a klasszikus zenét, csak ismételt olvasás után lehet méltányolni. Gyöngédebben sohasem gyászolta költő szerelmesét, mint ezen elégiák költője s éppen azért ezen versek Etelkét azon halhatatlan női alakok sorába emelik, kik közül Beatrix, Laura és Friederika arcza köszönt felénk.

(Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.)

24.

A *Szerelem Gyöngyei* új korszakot jelent a magyar irodalomban, mert a nyelv oly tiszta és világos magyarsággal sohasem csendült meg a magyar költészetben. Mikor Brassai Sámuel ezt a könyvet, nyomban megjelenése után, olvasta, így kiáltott fel: „Végre egy igazi magyar költő!”

(Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.)

25.

Petőfi virágkora 1846-tól 1847-ig tartott; aztán áldozata lett a forradalom orkánjának. Bátran mondhatjuk, hogy mi csak a fejlődésnek indult Petőfit ismerjük; csak torsoja maradt ránk a nagyszerű alaknak. Mivé lehetett volna ez a fiatal óriás, ha csak a férfikor első éveit is megérte volna!

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

26.

Az *Őrült* shaksperei merészségű nagyszerű költemény, mely egyedül igazolhatja a „lyra Shakspereje” elnevezést. Kinek ne jutna itt eszébe Lear bolondja a maga megrázó igazságaival.

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

27.

A *Világosságot* című költemény át nem itatva az egyetemes philosophia quintessenciájával. Ez egy új, de hasonlíthatlanul mélyebb hamleti

monolog. Ez a költemény újra igazolja a „lyra Shakspereje” kifejezést!

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

28.

Mikor Petőfit, mint népköltőt dicsőítik, mindig úgy tetszik, mintha hallanám az utókor nevetését az összehasonlító irodalomtörténet legkómikusabb s egyszersmint legszomorúbb tévedése fölött.

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

29.

Petőfi oly egyenes és nyílt, oly kristálytiszt és kristályszilárdságú volt minden cselekedetében, kicsiben és nagyban, mint halhatatlan kompozícióiban. Annyi bizonyos, hogy mindenben az igazság és egyenesség maga volt. Bárcsak tanulná megszeretni a hazug és ámitó világ az ő ismeretlen sirjánál azt, amit egykor bűnnek tartottak nála: az őszinteséget. Ha modern korszakunk tulajdonképeni tanítómestere, Goethe, joggal mondja, hogy az első, amit a genietől követelünk, az igazság szeretete, akkor itt van az igazságszeretet mártirja, egy fényes példánykép: a mi egyetlen Petőfink.

(*Kurzer Lebensabriss Petőfi's. Wolken, 1882.*)

30.

Eljön az az idő, mikor mind a két magyar egyetemen lesz egy rendes tanár, ki mással nem foglalkozik, csak Petőfivel.

(Kevéssel halála előtt tett nyilatkozata, 1907. december végén.)
